

УДК 111. 1; 130.1

МЕХАНІЗМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР

В. В. Дубінін, О. І. Лішафа

У статті розглядаються шляхи, форми, методи та засоби розвитку людини як природної, суспільної та духовної субстанції всесвітньо-історичного процесу. Розкриваються особливості механізмів розвитку кожної сфери земного життя людини у філософському вимірі. Останній являє собою комплекс законів і категорій діалектики, коли в якості першооснови та рушійної сили розвитку всього існуючого (в тому числі й людини) приймається численна множина природних, суспільних та духовних факторів.

Ключові слова: людина, філософія, діалектика, закон переходу кількості в якість, якість, кількість, міра, перехід, форми переходу, еволюційний, революційний та стрибкоподібний переходи.

Аналіз останніх досліджень механізмів розвитку людини. Вивчення людини, її походження та сутності є предметом різноманітних типів світогляду, форм наукового знання. У Гарварді існує навіть Інститут кількісних досліджень у суспільних науках [1, с. 403]. В історії філософії склалися, принаймні, моністичні, дуалістичні, теїстичні, дійстичні, пантеїстичні та плюралістичні погляди, уявлення та вчення про походження та сутність людини. Тривалий час – від античності до сьогодення – переважно в монізмі розглядалась лінійна схема розвитку людини: спочатку як природної істоти, потім – суспільної, а згодом – і духовної субстанції. На жаль, діалектичний вимір сутності людини ще не набув всебічного втілення у наукових та філософських роботах.

Мета публікації – викласти основні результати нашої розвідки про походження та сутність людини у відповідності із діалектичним законом переходу кількості в якість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед широких верств населення можна спостерігати ставлення до філософії як цікавої, але не корисної інформації. Щоправда, таке суперечливе відношення до філософії свідчить про певне нерозуміння філософії як серцевини світогляду людей. Якщо філософія цікава, то вона вже й корисна, хоча б з когнітивного боку. Щоб більш змістовно відчувати користь філософії, треба вчитися користуватися її методологічним потенціалом. І найкращою школою в

цьому аспекті є застосування законів та категорій діалектики як вчення про розвиток всього суцього у його найбільш повному, всебічному, послідовному та всеосяжному вигляді до філософського аналізу певних проблем.

Оскільки предметом нашої розвідки є розумна людина, то ми виходимо з того, що homo sapiens з'являється на світ і розвивається як природна, суспільна та духовна істота. Якість людини полягає у комплексі сутнісних її характеристик. У свою чергу кожна сфера, яка суттєво впливає на походження та сутність людини, полягає у комплексі складових її частин. Природні складові елементи людини полягають у комплексі літосферних, гідросферних, атмосферних та біосферних явищ і процесів. Зона літосфери, яка детермінує кістково-м'язову конституцію людини, це, власне кажучи, ансамбль мікроелементів, що становлять хімічну таблицю Менделєєва. Гідросфера також становить умову і безпосередній елемент існування людини. Повітря та його агрегатний стан також впливає на фізичний і духовний стан людини. Біологічне поле є також суттєвою властивістю людини, хоча на питання про виникнення життя існують альтернативні погляди, уявлення та вчення. Якість людини як суспільної істоти становить комплекс ролей, які вона виконує впродовж життя. Це може бути роль робітника, селянина, підприємця, фермера, науковця тощо. У духовному аспекті якість людини полягає у тому, яким формам духовної діяльності вона надає перевагу. Це може бути учений, митець, поет, письменник, діяч у сфері мистецтва, міфології, релігії, філософії тощо. На тісному зв'язку усіх цих сфер наголошував знаний професор О. М. Леонт'єв, коли писав, що «дитина в момент народження лише кандидат в людину, але вона не може стати нею в ізоляції: їй потрібно навчатися бути людиною у спілкуванні з людьми» [3, с. 188]. У розвитку людини однаково важливу роль відіграють, підкреслимо ще раз, і природні, і суспільні, і духовні фактори. Тут важливо позбутися таких крайнощів як панбіологізму, так і пансоціологізму. У першому випадку людина зводиться до рівня тварини. А у другому – виглядає як tabula rasa (чиста дошка), на якій суспільне середовище пише її розвиток [2, с. 254].

Наразі існує не одне вчення про те, звідки взялася така якісно нова тварина, як людина, і чому вона стала такою, якою є зараз. Найбільш поширеною в світі є теорія еволюції, яку викладають дітям в школах вже практично не як теорію, а як факт, не потребуючий доказів. А з доказами, на жаль, далеко не все гаразд. Їх просто немає, якщо не приймати за докази художні зображення напівлюдини-напівмави, зроблені на замовлення як научний посібник про те, що могло б бути, якби... Або знайденого черепа

мавпи, а через рік, за 10 метрів від нього – стегнової кістки людини, які приписали одній істоті і назвали її хитромудрим словом «пітекантроп», що звучить так загадково і науково, що дуже мало хто поцікавиться, а що ж воно таке той пітекантроп і звідки він узявся. Якщо людина – це лише трохи більш розвинута тварина, хто може дорікнути їй тваринною поведінкою? Роби, що хочеш, бо живеш тільки раз, бо ти лише розумна мавпа серед розумних мавп. Немає нікого вищого за тебе, хто мав би право вказувати тобі, як жити, що любити, що робити, що погано, а що добре. Ось вона – така жадана свобода! То ж уже немає різниці, чи було так насправді. Саме своєю приємністю теорія без доказів завоювала людські серця, своїм послугою: «людина – це тварина, що сама собою стане божеством».

Друга за популярністю – біблійна версія походження людини за образом і подобою Творця всього суцього. За нею, і тварини, і люди створені одним дизайнером, тому ми схожі з ними, маємо спільні органи в своїх фізичних тілах, маємо спільні риси характеру, і, звісно, тварини мають свій рівень інтелекту, який іноді дуже дивує нас, «сапієнсів». Однак, лише люди створені за образом і подобою свого Творця, і лише людині Бог не просто дав душу, а «вдунув у лице її подих життя, і стала людина душею живою» – тобто дав людині частину Самого Себе, і саме тому, між твариною і людиною така велика різниця. Яким би розумним не був якийсь шимпанзе, або дельфін – між нами прірва, яку вони не перескочать, бо справжня родина людини – вищі істоти: Бог та Янголи. За цією версією, душа людини не припиняє існування, бо смертне тільки тіло (і то не завжди), та має нести відповідальність за все, що робила впродовж свого життя, за все, що говорила та навіть думала. Ця теорія відстоюється вченими-креаціоналістами. Саме вони показують світу такі приховані речі, як сліди людини, продавлені в слідах динозавра, похибки датування в радіологічному вимірі, до того ж настільки великі, що його взагалі не можна розглядати як метод датування. Інші існуючі теорії походження людини так чи інакше вписуються в одну із вище наведених.

У розкритті механізмів становлення та розвитку сучасної людини ми не в змозі обійти мовчанням категорію міри, що позначає інтервал, в межах якого кількісні зрушення не викликають якісних змін. Завдяки мірі ми можемо говорити про те, чим людина відрізняється від інших живих істот. Можна сказати, що відмінність між людиною та слоном, людиною та дельфіном, людиною та мавпою знаходиться не в якості, а в кількості, в мірі [4, с. 145]. У розвитку *homo sapiens* міра свідчить про те, що розумна людина не могла триматись на рівні невігластва. Рано чи пізно здатність

homo sapiens до інтелектуального розвитку вивела розумну людину на гребні когнітивної, сільськогосподарської, промислової, індустріальної та наукової революцій.

Детальні механізми походження людей поки що не відомі. Існують лише припущення стосовно того, що перші люди були чимось схожі на будь-яких живих організмів і, зокрема, на мавп, горил та шимпанзе. Разом з тим не викликає сьогодні сумніву, що люди – це особлива гілка в розвитку тварин, подібно, котам та собакам, здатних до розмноження тільки їм подібних тварин. Також думають, що людиноподібну мавпу породила шимпанзе, у якої було дві доньки, одна з яких дала початок роду людському [6, с. 16]. Також заслуговує на увагу біблійна версія походження людини за образом і подобою Творця всього суцього [5, с. 10].

До шляхів, форм, методів та засобів становлення та розвитку людини належать ідеали як її атрибутивні властивості. Вони виникають і формуються суспільством і є засобом виховання. Ідеалами широко користуються священники та політики. Зазначимо, між іншим, що не всі мислителі погоджуються з тим, що треба прагнути до ідеалів, рівнятися на когось, вважаючи себе недостатньо розвиненими, втрачаючи при цьому свою самобутність [4, с. 50-55]. До механізмів розвитку людини в такому випадку ще треба віднести потреби, цілі, цінності та інтереси, якими вона керується. У свою чергу існують механізми розвитку потреб, ідеалів, цінностей та інтересів, які поділяються на природні, суспільні та духовні. У розвитку цих атрибутивних властивостей людини є свої якісні та кількісні межі, міра гармонії та взаємовиключення якості та кількості.

Нарешті остання категорія в списку філософського закону переходу кількості в якість – категорія переходу. Йдеться про ситуацію виникнення нової якості предмета, явища чи процесу внаслідок кількісних змін в процесі порушення міри. Перехідний процес становить собою безпосереднє перетворення речей у нову якість. Перехід має, на наш погляд, три форми: еволюційну, революційну та стрибкоподібну. Еволюційний перехід кількісних зрушень у якісні простежується у вченні Ч. Дарвіна про походження видів. Революційний перехід кількісних перетворень у якісні в процесі суспільного розвитку *homo sapiens* простежується в творчості К. Маркса, а стрибкоподібний перехід кількості в якість обережно досліджується сучасними археологами, біологами, істориками та іншими фахівцями. Так, в сучасній фізиці є пропозиції розглядати Великий Вибух як Великий Стрибок. «Наш світ, можливо, насправді був народжений від попереднього всесвіту, який стягнувся під власною вагою до того, що міг бути стиснутий у крихітний простір, –

потім він стрибає і знову розширюється, ставши за розміром таким Всесвітом, який ми спостерігаємо навколо» [5, с. 61]. На стрибкоподібний шлях розвитку розумної людини вказують факти, у відповідності з якими розумні люди не з самого початку вміло користувалися своїми розумовими перевагами, завдяки яким вони, наприклад, здійснили власні винаходи в процесі харчування. Після того, як першими ласувалися вбитим звіром, скажімо, леви, потім гієни та шакали, а після них до скелета підходили люди, «сторожко роздивляючись на всі боки та хапаючи шматочки м'яса, що лишилися» [7, с. 23]. Внаслідок того, що людям лишився тільки скелет, їм залишалося творчо скористатися методом дятла, дістаючи мозок з кісток, щоб не померти з голоду.

«Ось де ключ до розуміння нашої історії та психології. Місце роду *Homo* в харчовому ланцюзі ще не так давно було чітко посередині. Мільйони років люди полювали на менші створіння та збирали, що могли, тоді як на них самих полювали більші хижаки. Лише 400 тисяч років тому кілька видів людей почали полювати на велику дичину регулярно, і тільки в останні 100 тисяч років – з появою *Homo sapiens* – людина вистрибнула на верхівку харчового ланцюга» [7, с. 23]. Цікаво, що «екосистема не мала достатньо часу, щоб пристосуватися» [7, с. 24] до цього людського стрибка. На жаль, «люди й самі не зуміли до цього пристосуватися. Чимало лих в історії, від нищівних воєн до екологічних катастроф, стали результатом саме цього занадто швидкого стрибка» [7, с. 24]. Це феноменальне явище чекає свого всебічного аналізу. Поки що воно зайвий раз підкреслює, наскільки непередбачені стрибки у Всесвіті небезпечні. Але, з іншого боку те, що передбачається, вже не відбувається як стрибок, або, взагалі, не трапляється.

Ситуації, коли відбувається перехід кількості в якість яскраво простежуються на рівні управління як в спільнотах мавп-шимпанзе, так і людей типу *homo sapiens*. Добре керованими виявляються спільноти в 30, 50, 100 і навіть 150 особин. Пояснюється це тим, що члени таких спільнот добре знають одне одного. Вони мають неформальні, дружні стосунки, які проявляються в дотиках, обіймах, симпатіях і т.д. і т.п. Члени цих спільнот керуються інтуїтивними критеріями [7, с. 40-41]. Такі стосунки характерні і для сучасних людських спільнот. «Неможливо керувати підрозділом із тисячі солдатів у той самий спосіб, що і зводом. Розростаючись та наймаючи додатковий персонал, успішні родинні підприємства зазвичай зазнають кризи. І якщо вони не перебудовуються, банкрутують» [7, с. 41]. Тут *homo sapiens* застосовує фантазію, міфологію, релігію, судову систему. «Двоє адвокатів, які ніколи раніше не зустрічалися, проте можуть

об'єднати зусилля задля захисту сторонньої людини, тому що обоє вірять в існування законів, правосуддя, прав людини – та грошей, сплачених у вигляді гонорарів за їхню працю... Жодних богів у всесвіті, націй, грошей, прав людини, законів та правосуддя не існує за межами спільної уяви людських істот» [7, с. 42].

Одною із умов стрибка людини із царства тварин до царства людей виявилось використання вогню. Головне полягало не в тому, що люди побачили вогонь і сховалися від нього, а в тому що наші далекі пращури почали приборкувати його, вчитися ним користуватися, видобувати та зберігати. Вогонь допомагав захищатися від ворогів, левів, зігріватися під час дощів та холодів, сприяв підготовці якісної їжі.

Не менше значення у походженні та розвитку людини мала її трудова діяльність. «Труд – джерело всякого багатства, стверджують політекономі. Він дійсно є таким, поряд з природою, яка доставляє йому матеріал, який він перетворює в багатство. Але він є ще дещо безмежно більше, ніж це. Він перша головна умова людського життя і при цьому в такій мірі, що ми в певному значенні повинні сказати: труд створив саму людину» [7, с. 486]. Отже, стрибок у ієрархічній таблиці харчування на вищій шабель, приборкання та використання вогню, а також виготовлення знарядь праці, що сприяло підготовці цілому ряду революційних подій у розвитку людства – все це етапи у становленні та розвитку сучасної людини.

Підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо ще раз, що людина – високорозвинена тварина, яка згодом стане ще більш високорозвиненою. І це становить предмет наших гордоців, хоча кожен із нас цього і не побачить, бо смерть тіла становить кінець нашого існування. Однак, можна залишити по собі добру чи погану згадку у пам'яті прийдешніх генерацій.

Оскільки, за теорією творення, людина з самого початку була достатньо розумною і володарювала над усім живим і неживим на землі, їй не потрібно було виборювати найвище місце в харчовому ланцюзі, вона і так там була. Не достатньо розумною вона виявилась в одному – послухатися того, хто її створив, а не того, хто просто пропонує насолоду. Але ж дуже хотілося знати те, що не було рекомендовано. Багато хто вважає, що людина зробила геройський вчинок і всупереч Богові, оволоділа знанням. Але ж мається на увазі не абстрактне знання, а пізнання, багато чого новенького, у тому числі хвороби і смерть. Поставивши пораду тварини-змія вище за пораду Творця, людина була вигнана у тваринний світ, який також був проклятий за неї, ставши хворобливим і злим. То ж мала відтепер статись можливість оцінити тваринне життя серед тварин; чи насправді воно краще. Людина втратила

дружні стосунки зі своїм Творцем і практично обірвала зв'язок із ним. Як сказано в Біблії – «людина без Бога – тварина».

Зараз можна навіть наочно бачити таких «героїв», які татка з мамою не слухають, а слухають, на жаль, тих, що пропонують пізнати такий жаданий та заборонений плід, як героїн. Людина впродовж свого існування веде боротьбу зі своїми згубними бажаннями із змінним успіхом. Тут дуже допомагає релігія, ставлячи крапку під забороною, і дуже заважає лозунг свободи, коли під останньою мається на увазі свобода задовольняти будь-які свої бажання будь-яким засобом.

Подальший розвиток історії виглядає як підйом після падіння. Цікаво, що перший одяг людина одягнула не заради захисту від холоду, а щоб приховати свою наготу, бо пізнала відчуття сорому. Першу одягу для захисту Бог дав людині сам. Це була шкіряна одягу; вперше пролита жертвна кров невинної тварини, аби прикрити безглуздість людини. Далі розвиток так і пішов – і добро, і зло – все вперемішку. Перше братовбивство, скотарство, перші музичні інструменти (гуслі та свірелі), ковка міді й виплавка заліза, багатоженство, війни, політика... і навіть сексуальні відносини з іншими істотами, що звалися синами Божими, і народження від них дітей. «Це були сильні, від давнини славетні люди», (герої легенд), що й спровокувало потоп, який вони не пережили, незважаючи на те, що в той час люди жили довго, до 900 років. У верхніх шарах атмосфери був товстий прошарок води, що захищав землю від надлишкового сонячного випромінювання. Дехто з креаціоналістів вважав, що скелети неандертальців належать допотопним людям, що були сильніші й розумніші за нас, а тому вміли будувати кам'яні споруди з монолітів вагою 200 т, 1000 т, мов знали, як перемогти земне тяжіння. Навіть з нашими високими технологіями, нам це поки що не під силу. Ми так ще не вміємо, тому тільки дивимось та дивуємось. Ці споруди так і називають допотопними. На жаль, після потопу дуже погіршилися умови життя і в декілька разів скоротилася тривалість життя.

Висновки. Філософський закон переходу кількості в якість вчить виваженості у поглядах на механізми становлення та розвитку всього існуючого.

1. Механізми становлення та розвитку людини стосуються законів природи, суспільства та духовності. Мудрість полягає у тому, щоб не прагнути перестрибнути, об'їхати або обійти їх, а рахуватися з ними як об'єктивними всесвітньо-історичними явищами та процесами.

2. Розгляд становлення та розвитку людини з використанням діалектичного закону переходу кількості в якість не заперечує необхідності подальшого поглибленого вивчення зазначеної теми. Він є лише одним із варіантів висвітлення цієї проблеми.

Література

1. Аджемоглу, Дарон; Робінсон, Джеймс. Чому нації занепадають / пер. з англ. Олександра Дем'янчука ; 2-е вид., випр. – К.: Наш формат, 2017. – 440 с.
2. Концепции современного естествознания: учебник для вузов / В.Н.Лавриненко, В.П. Ратников, Г.В. Баранов и др.; под ред. проф. В.Н. Лавриненко, В.Г. Ратникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 303 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1972.
4. Ошо. О личности. Книга эго / пер. с англ. – М.: ООО Книжное издательство «София», 2014. – 288 с.
5. Ровеллі Карло. Сім основних уроків з фізики / пер. з англ. Аніті Луїс. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 96 с.
6. Священное писание. – Сделано в Италии, 1996. – 1463 с.
7. Харарі Ювал Ной. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / перекл. з англ. Ярослава Лебененка. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 543 с.
8. Энгельс Ф. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 20. – С. 486-499.

МЕХАНИЗМ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА: ФИЛОСОФСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В. В. Дубинин, О. И. Лишафа

Публикация содержит информацию о путях, формах, методах и средствах развития человека как природной, общественной и духовной субстанции всемирно-исторического процесса. Раскрываются особенности развития как отдельного человека, так и такого исторического типа, как Homo sapiens. Обращается внимание на то, что качество человека составляют природные, общественные и духовные существенные свойства человека в их органическом единстве. Количественные характеристики человека являются внешними проявлениями его качества: рост, вес, внешние параметры его рук, ног и туловища, цвет кожи, волос, черты лица и т.д. Показывается, что развитие человека находится в диалектическом единстве всех его субстанциальных и атрибутивных свойств.

Ключевые слова: человек, философия, диалектика, диалектический закон перехода количества в качество, качество, количество, мера, переход, формы перехода, эволюционный, революционный и прыжкообразный переходы.

**MECHANISMS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF MAN:
THE PHILOSOPHICAL DIMENSION****V. Dubinin, O. Lishafa**

The publication contains information about the ways, forms, methods and means of human development as a natural, social and spiritual substance of the world-historical process. The features of the development of both the individual and his historical type of homo sapiens are revealed. Attention is drawn to the fact that human quality is the natural, social and spiritual essential properties of man in their organic unity. Quantitative characteristics are an external manifestation of its quality: height, weight, parameters of its arms, legs, trunk, skin color, hair, facial features, etc. It is shown that human development is in the dialectical unity of all substantive and attributive properties.

The article is widely used material from the book Yuval Noah Harari «The man is smart. History of mankind from the past to the future», the peculiarity of the leap in the formation and development of Homo sapiens in the field of food production, use of fire, development of labor skills is shown. The authors approached interesting conclusions in the consideration of dialectics of quantity and quality in the formation and development of man as a special branch of living organisms that have their own, exclusively human genetics.

Keywords: *man, philosophy, dialectics, the law of transition of the transition of quantity to quality, quality, quantity, measure, transition, transition forms, evolutionary, revolutionary and hopping transitions.*

Дубінін В. В. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна).

Dubinin V.V. – Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Philosophy, Socio-Political and Legal Sciences of Donbass State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine).

Лішафа О. І. – студентка-магістрантка фізико-математичного факультету Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна).

Lishafa O.I. – Master-degree student of the Physics and Mathematics Faculty of the Donbass State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine).